

Helen Avery
**"Att medverka till förändring –
Kulturarv och demokrati"**

ur

Lars-Eric Jönsson, Anna Wallette & Jes Wienberg (red.)
Kanon och kulturarv: historia och samtid i Danmark och Sverige
(2008)

Serie: Centrum för Danmarksstudier nr 19, ISSN: 1651-775X

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och
biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln:

ISBN 978-91-7061-0509

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs
and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores:

ISBN 978-91-7061-0509

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se

Denna Creative Common-licens betyder att du som använder verket måste erkänna
ovanstående som upphovs personer; att spridning av texten är tillåten, men endast
i icke-kommersiella sammanhang; att verket inte får bearbetas.

ATT MEDVERKA TILL FÖRÄNDRING – KULTURARV OCH DEMOKRATI

Helen Avery

Värderingar i en brytpunkt

De första förslagen till den kulturkanon som fastställdes i Danmark 2006 lades fram av bland andra Torben Weinrich, och de blev omedelbart omdebatterade. Allt sedan dess har diskussionen varit livlig: den centralistiska agendan har ifrågasatts, liksom de värderingar som förmedlas. Framför allt har den bild av »danskhet« som målas upp diskuterats, både ur ett etnicitetsperspektiv och med hänsyn till genus. Men vad är då problemet med att bevara för framtida generationer de rikedomar som tidigare generationer byggt upp? Är inte detta något som gynnar alla? Och varför är ämnet så emotionellt laddat, om det ändå bara rör sig om det förflutna, det tunna skikt av kulturell fernissa som hör till bildning, på samma vis som man beslutar att kulturmärka några vackra byggnader för att låta staden skryta med en historisk kärna?

En del av svaret ligger i det faktum att kulturarv består av kultur; det är knappast någon ytlig fernissa. Det är själva livsblodet i våra samhällen, det som ger en mening åt våra aktiviteter. Men kulturarv är dessutom en mycket speciell form av kultur: det är kultur som markerar en brytpunkt. Å ena sidan är det laddat med stort värde: en hel generation har ansett att av allt de gjort under sina liv, och av allt de har övertagit från sina förfäder, är just detta värt att bevara. Detta vill de ge vidare till sina barn och bli ihågkomna för. Å andra sidan är kulturarvet hotat: man har ifrågasatt dess värde. Andra värderingar och andra praktiker har uppträtt; det är först när en kulturyttring behöver försvaras, som vi betecknar den som kulturarv. Med andra ord är det som vi uppfattar som »kulturarv« antingen marginaliserat – som när det bärs av en minoritet – eller på väg att försvinna. Den bestående ordningen är däremot skogen vi inte ser för alla träd. Den är självklar, och därmed osynlig, stark nog att ta vara på sig själv.

Kulturarv uppstår i den kritiska brytpunkten mellan olika värderingssystem. Det

handlar om att en grupp vill bevara något, trotsa strömmen av motstridiga krafter, som dagligen formar och omformar vårt samhälle. Men går det då över huvud taget att prata om att något »består« eller kan »föras vidare« i en föränderlig värld? Seder ändras. Nya personer föds. Saker blir utslitna och slängs. Gator rivs upp. Men det är inte bara mot tidens tand och årens gång som kulturarvet försvaras, inte enbart mot den enkla glömskan: det är först när centrala och grundläggande värderingar håller på att förändras som kulturarvet blir en arena för strid. Och allra högst svallar känslorna när det blir en fråga om identitet: våra barns identitet. Kulturarvsdebatten rör alltså både det vi betraktar som mest värdefullt och det som är mest centralt och känsligt i oss själva. Striden blir då utan pardon.

Minne och kontinuitet

Det finns flera slags bevarande. Ett sätt att förhålla sig till det förgångna är det museala. Härmed stämplas en företeelse som avverkad. Från att ha varit en del av vardagen för ett helt samhälle, tar denna vardag ett steg till andra sidan glaset i en monter. Den sätter sig på en hylla för att samla damm under några år, innan den förpassas ytterligare ett steg ner i glömskan, i ett skåp i någon källare, gömt i de mausoleer vi inrättat för en svunnen tidsepok. Det museala förflutna får varken röras eller röra sig. Idén om den rena, oförstörda historien ger oss samtidigt en känsla av kontroll, och dämpar förmodligen vår existentiella ångest inför det slutgiltiga försvinnandet. Genom att minnas och skapa minnesmärken är vi inte längre maktlösa offer för tidens gång. Det vi gör är inte förgäves, eftersom det lämnar spår – ju starkare hotet mot vår existens upplevs, desto starkare blir behovet av trygghet.

Ett annat slags bevarande skulle kunna kallas det monumentala. Även här skall ögonblicket förevigas och slussas bakåt i tiden: bli historia – men gärna i större format, finare och långt mer hjältemodigt än något vi kan finna bland de levandes skara. Människorna blir Namn. Vardagen blir Historiska datum. Historia får ett stort H: det symboliska värdet och i synnerhet värdigheten kan bli viktigare än den historiska exaktheten.

Ett tredje är den kontinuitet vi upplever i vardagen. Gamla hus som fortsätter att bebos även när några av hyresgästerna har flyttat. Kända ansikten. Bekanta smaker. Nya koftor som stickas med ett traditionellt mönster. Och sist men inte minst den aktuella diskussionens kärnpunkt: de formaliserade och ritualiserade seder som lärs ut i skolan – vår »kunskap«. Ett värdesatt förflutet ger sammanhang, mening och dynamisk inspi-

ration till den framtid vi önskar för våra barn. Det är anledningen till att läroplanernas förgångna blir det djupast kontroversiella.

Bevarandet av ett kulturarv fyller alltså flera olika funktioner. Det ger oss existentiell trygghet och en känsla av kontroll över tillvaron. Det skapar stolthet och en känsla av egenvärde. Slutligen bidrar det till den känsla av kontinuitet och sammanhang som enligt Aaron Antonovsky behövs för att hantera kriser.¹ Antonovsky framhävde bland annat hur viktigt det är att omvärlden är meningsfylld, begriplig och förutsägbar – inte fragmenterad och kaotisk. Kulturarvet spelar därmed en viktig roll genom att skapa engagemang och förståelse för den plats vi lever på. Genom kulturarvet kan vi relatera positivt till vår närmaste omgivning, känna förtrogenhet med platsen.² Vi får möjlighet att kommunicera med människor omkring oss och ta till oss erfarenheter från andra generationer. Vi observerar händelseförlopp över längre tidsperioder, och drar egna slutsatser om krafter och orsaksförlopp.³ Detta ger oss den kunskap som behövs för att ta initiativ och samla våra krafter kring konkreta projekt; de gemensamma referenspunkterna kan tas tillvara – även när vi har skilda värderingar.⁴ Kulturen ger oss ett gemensamt landskap, ett sammanhang och en kontinuitet där vi kan situera våra egna åsikter.

Kulturarvet som avgränsning

Frågan är dock om vi kan ta till oss andra sociala gruppers kulturarv. Vad händer om våra egna traditioner marginaliseras i förhållande till »majoritetens«? Eller om platsen markeras av kulturarvet som ett ställe där vi inte hör hemma? Kan det då fortfarande vara en källa till trygghet, styrka och handlingskraft? I den följande diskussionen tar jag upp några anledningar till varför jag trots allt anser att den kunskap och handlingspotential som förmedlas genom kultur, inte bör likställas med de reduktionistiska tecknen och symboler som används för att avgränsa nationer eller etniska grupperingar mot varandra. Jag jämför även den aktuella situationen i Skandinavien med kulturarvets roll för grundandet av den moderna nationalstaten Turkiet.

Medan multikulturalism uppfattas som en relativt modern företeelse i Norden, har

---

1. Aaron Antonovsky, *Health, Stress and Coping*, San Francisco 1979.

2. Margareta Rämgård, *The Power of Place. Existential crises and place security in the context of pregnancy*, diss., Lund 2006.

3. Thomas Hylland Eriksen, *Tyranny of the Moment. Fast and Slow Time in the Information Age*, London 2001.

4. Kalypto A. Nicolaidis, »The New Constitution as European Democracy?« *Federal Trust Constitutional Online Working Paper* No. 38, 2003.

utvecklingen i Mellanöstern snarare gått från tolerant mångkultur i riktning mot exkluderande nationalism. Onekligen kan kulturyttringar användas – och har använts – för att legitimera vissa gruppers anspråk till territorier eller makt. Detta innebär dock knappast att vi kan eliminera rasism och extremistisk nationalism genom att bortse från kulturarvet. För att visa på några av de förgivettaganden som förekommer i kanon-diskussionerna, har jag i det följande ställt vissa av dikotomierna på sin spets.

Den mest grundläggande dikotomin handlar om förändring och kontinuitet. Dessa ställs ibland mot varandra, som om de vore ömsesidigt uteslutande motsatser. Acceptans av förändring associeras med begrepp som »utveckling« och framtidstro. Motstånd mot förändring förknippas däremot med rigiditet, en nostalgisk kärlek till det förflutna och oralistisk, idealiserande romantik. Den reaktionära drömmen om en etniskt »ren« ursprunglighet kontrasteras därför ofta med öppenhet mot invandrare och andra kulturer, tekniska framsteg, nyfikenhet, flexibilitet. Men att reducera debatten till just dessa dikotomier ger föda åt argumenten hos några extrema grupperingar, samtidigt som det maskerar vilka frågor oenigheterna egentligen berör.

Debatten polariseras till synes i två läger, en »framåtblickande« globaliserad internationalism, kontra den »bakåtblickande« konservativa provinsialismen. Lokal-global-problematiken skär tvärs över partipolitiska gränser. Men trots att motsättningarna verkar så tydliga, delar båda lägren i själva verket en lineär historiesyn kopplad till en uppsättning stereotypa antaganden om hur samhällen ser ut och hur de kan utvecklas. Resonemangen implicerar att historien kör på räls, att vi kan åka »framåt« eller »bakåt«, men inte styra det tåg vi sitter i. Genom att debatten reduceras till frågan om »bevarande« kontra »förändring«, blir det svårare att se den egentliga frågan, nämligen vilken typ av förändring vi vill ha, och hur vi gemensamt skall arbeta för ett samhälle vi kan känna oss hemma i, oavsett färgen på våra rötter.

Men är inte kulturarv genom sin blotta natur kopplat till reaktionära tankar och önskan att försvara det egna territoriet mot främlingar? Det råder inget tvivel om att »ursprunglighets«-argument kan tjäna till att legitimera maktanspråk. Geografiska rum markeras genom minnesmärken som tillhörande en viss etnicitet eller kultur »av tradition«. Äldre normer kan även legitimeras gentemot nyare: det traditionella blir därmed det autentiska, det egna, det trygga, det oförstörda.

För mig finns det dock knappast någon självklar förbindelse mellan *kunskap om det förgångna* och önskan om att återupprätta ett forntida *status quo*. Att ha kunskap om en praxis, är inte detsamma som att vilja tillämpa den. Det finns till exempel väldigt få nostalgiker som önskar »återvända« till förra århundradets tandläkartekniker. Men för att det verkligen skall vara fråga om kunskap och inte om ett endimensionellt

kategoriserande »bra« kontra »dåligt«, är djupet i kunskapen avgörande. Och minst lika viktigt är att den överordnade historiesynen då inte fastnar i ett lineärt schema av »tradition« kontra »framsteg«. Problemet med kulturkanon är därför inte så mycket de arkaiserande värderingarna, som att de idéer som förmedlas saknar kontext – kunskapen tenderar att bli ytlig och fragmentarisk.

Reaktioner mot traditionen

I progressiva kretsar har det uppstått en mängd reaktioner mot det nationalistiska monopolet på det förgångna. Michael Landzelius föreslår till exempel att kulturarvet skall »suddas ut« i syfte att skapa förskjutningar och visa den historia som döljs av de officiella framställningarna.⁵ Begreppen kultur och identitet har på sina håll nästan blivit tabu, eftersom kultur likställs med en gräns mellan Vi och Dem. Kulturyttring likställs med rasism. Vissa blir hellre kulturlösa än bevandrade i de kulturer och den historia som förklarar det samhälle de själva lever i. I Israel har rädslan för rasism gått så långt, att det inte längre är möjligt att forska om diskriminering mot grupper med olika ursprung, eftersom det inte går att samla data där personers ursprung anges.

Tror man att segregering kommer att försvinna om man helt enkelt inte talar om likheter och skillnader? Eller att individer får större utrymme att utvecklas som personer ju mindre de vet? En annan dikotomi som förekommer i diskussioner om kultur och identitet är nämligen distinktionen mellan det individuella och det kollektiva. Som motvikt mot nationalstatens centralistiska och homogeniserande skolprocess, där samhällets behov av sammanhållning och samstämmighet har stått i centrum, har ibland det positiva i en helt individcentrerad utbildning framhållits. Men föreställer man sig att historielösa individer som flyter runt i den sjudande magman av globaliserade livstilar, kommer att »fritt« kunna plocka ihop den identitet som behagar dem från en global shoppingvagn? Vilken handlingsfrihet har då våra tonåringar, om de hänvisas till media, mode och reklam för att bilda sig en kultur?

Kulturen som symbol

Dikotomierna i kanondebatten kan till viss del härledas ur en generalisering av strukturalistiskt tänkande, där det fokuseras på en analys i fristående delar och gränser

---

5. Michael Landzelius, »Commemorative dis(re)membering: erasing heritage, spatializing disinheritance«, *Environmental Planning D: Society and Space*, vol. 21, 2003, s. 193–221.

mellan dessa. Översatt i sociologiska termer tenderar man enligt detta synsätt att se kulturyttringar som avgränsande markeringar för gruppstillhörighet. Med andra ord uppfattas fenomen rent symbolisk-semiotiskt: ett tecken, som står för något. Vilket tecken som används är likgiltigt. Det räcker exempelvis med en flagga för att beteckna ett folk. Det materiella innehållet av kulturyttringen och dess påtagliga konsekvenser får i detta sammanhang betraktas som irrelevant, eftersom betydelsen läggs enbart i de strukturella relationer som friläggs mellan sådana »tomma« enheter, och i de abstrakt-symboliska värden som enheterna tillskrivs, utan relation till deras inneboende materiella egenskaper. Böckerna listade i kulturkanon skulle då läsas för att de betecknar »danskhet«, inte för att författarna har något vettigt att säga.

Tankesättet grundas i Ferdinand de Saussures resonemang om tecknets godtycklighet, *l'arbitraire du signe*. Saussure påpekade att det inte finns någon nödvändig eller av naturen given förbindelse mellan en följd av ljud och en betydelse.⁶ Semiotiskt inspirerade forskare har därför framhävt att på samma vis som man skulle kunna använda ett helt annat ord för en sak, beroende på vilket språk man talar, kan kulturyttringar se väldigt olika ut, beroende på kulturen. Och visst ligger det mycket i ett sådant synsätt. I Sverige är en hatt kanske en fråga om väder, mode, personlig smak eller bara tillfällighet. I Israel eller New York skulle samma hatt ge detaljerad information om bärarens världsuppfattning och identitet. Grupper som delar en livsåskådning kan definiera och avgränsa sig mot omvärlden genom sådana tecken.⁷ Det viktiga blir inte hattens förmåga att skydda för väder och vind, utan vad den står för. Kulturen uppfattas som en särskild form för kommunikation inom och mellan grupper, snarare än ett sätt att leva.

Det är dock en farlig förenkling att se verkligheten som *enbart* socialt/kulturellt konstruerad, eller se kulturyttringar som en uppsättning tomma tecken, vars enda funktion är att *separera* grupper från varandra. Vore en samhällsbyggnad enbart en abstrakt struktur sammansatt av utbytbara kulturelement, där varje del lika gärna kunde se ut på något annat vis, skulle det vara likgiltigt hur samhället faktiskt ser ut. Könstympning, folkmord eller atombomben skulle i en värderelativistisk syn kunna uppfattas som likvärdiga och lika giltiga kulturyttringar. Men kulturen svävar inte i ett tomrum utan förhåller sig till och formas i en materiell verklighet.⁸ Det handlar inte enbart om symboler, utan om människor av kött och blod.

6. Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique general*, Paris 1955 [1916].

7. Johan Åberg, *Det föreställda ghetton. Ultraortodox gränsdragnings och identitetskonstruktion i The Jewish Observer 1983–2002*, diss., Lund 2003.

8. Margaret Archer, *Being Human. The Problem of Agency*, Cambridge 2000.

Kategorier och segmentering

Andra faror i ett överstrukturalistiskt tänkande är risken att förbise vikten av kontinuitet och sammanhang. Idémässigt bottnar detta synsätt i betydelsen av segmentering i förhållande till språk och kommunikation. Man tänker sig att ett begränsat antal entydigt definierade »byggstenar« kombinerade på olika vis skall ge en så effektiv kommunikationsprocess som möjligt. Men analogin mellan språkstruktur och samhällsstruktur bör inte drivas alltför långt. I slutändan riskerar man starkare polarisering och konflikter när världen konceptualiseras i vattentäta skott, och gränser mellan samhällsgrupper ses som fasta och entydiga, i stället för öppna, överlappande och varierande.⁹ Unga som söker sin identitet tvingas välja läger. Välja mellan Vi eller Dem, antingen /eller i stället för både-och. På vilken sida ställer de sig? Dansk eller nydansk, svenne eller blatte, kristen eller muslim? Att det i verkligheten finns alla möjliga varianter, med föräldrar, förfäder, syskon och sysslingar som kan ha fötts på den ena eller andra sidan av gränserna: skilda, samboende, utomäktenskapliga, ingifta, utvandrade, invandrade eller kringvandrande troende och konvertiter – den verkligheten i all sin komplexitet försvinner i de skyttegravar som nu befästs.

Att uppfatta världen som en uppsättning avgränsade kategorier, där kategoriernas medlemmar delar någon avgörande egenskap, samtidigt som de skiljer sig från medlemmar i andra grupper, kan härledas ur den gamla grekiska filosofin. Men de gamla grekerna ville ha enkla svar. De sökte ett säkert sätt att logiskt räkna sig fram till Sanningen, snarare än att närma sig verklighetens mångfald, paradoxer och komplexitet.

Den analytiska metoden underlättar än idag vetenskaplig rapportering, när vi lägger upp faktorer, variabler och populationer, men ger likväl en ofullständig och missvisande bild av samhället »i sig« och av hur vi uppfattar den värld vi lever i. Visst kategoriserar vi, men våra kategorier skiftar ständigt i ett kalejdoskop. Och samtidigt som vi upplever kategorier, upplever vi också helheter, sammanhang, relationer med unika kvaliteter och identiteter. Vi kan kalla trädet utanför vårt fönster »träd«, och ändå uppfatta det som ett alldeles speciellt träd, vars egenskaper skiftar med väder och vind, växlar med årstiderna och utvecklas under årens gång.¹⁰ Kategorierna vi faktiskt använder i vår vardag är inte entydiga, utan fluktuerande, med olika skikt och dimensioner. Och lika ofta som vi resonerar logisk-analytiskt (antingen/eller), tänker vi associativt (både-och), holistiskt eller emotionellt. Mångfalden av flertydiga kategorier bildar inget

---

9. Mekonnen Tesfahuney & Lena Grip, »Integrationism – Viljan till Detsamma: Integration(s)politikens paradoxer«, *Nordisk samhällsgeografisk tidskrift* 43, 2007, s. 67–98.

10. Carina Sjöholm, »Träd och tankar«, *Upptecknaren, Nytt från Folklivsarkivet*, nr 5, 2007, s. 4–11.

prydligt schackspel, utan en levande organisk mylla som förändring och nytänkande kan växa ur.

Rädslan för det avvikande

I ett förenklande strukturalistiskt resonemang blir det viktiga alltså inte kulturens materiella innehåll och konsekvenser, utan enbart att en företeelse skiljer sig från en annan. Politiskt kan detta yttra sig som nationalism och polarisering. Nationen skall fungera som en homogen likriktad enhet, eller kategori, med tydliga gränser mot omvärlden. Medborgarna skall vara lojala mot den centralt definierade gruppen, och fogligt medverka i centralt fattade beslut. För att uppnå detta måste den lojalitet medborgarna känner mot nationen vara starkare än de band som binder individen till sin familj, sina vänner, sina grannar, eller arbetskollegor. Den »nationella identiteten« förmedlas genom obligatorisk skolgång, där barnen socialiseras till gemensamma normer och värderingar.¹¹ Möjliga rivaliserande »sub-identiteter« måste då undertryckas, förtigas och marginaliseras. Blandäktenskap, hybriditet, motstridiga lojaliteter, schatteringar och osäkerheter kan inte accepteras. Bryter kriget ut, interneras »främlingarna« och de oliktankande.¹² Här kommer vi till själva knuten i kulturfrågan: i ett absolutistiskt samhälle får tänkande inte vara nyanserat och kritiskt. Landets »styrka« bygger på medborgarnas lydnad. Vänskap och samarbete får inte gå tvärs över etniska eller religiösa gränser.¹³

Men impulser till avvikande tänkande kan lika gärna komma både från historien och tidigare generationers funderingar, som från andra länder eller minoritetskulturer. Frågan blir då inte om kulturarvet symboliskt står för ett etniskt »renare« danskt eller svenskt samhälle, utan vilken idérikedom kulturarvet förmedlar innehållsmässigt. Medan det absolutistiska samhället legitimerar sina maktanspråk genom nationella symboler av historisk karaktär, måste sådana symboler förbli ytliga och endimensionella. Historien måste skrivas om och oskadliggöras. För att från det ögonblick kulturarvet förmedlas i sin mångfald och sin rikedom, i det ögonblick allas röster får höras, förmedlas samtidigt en bredd av olika perspektiv och värderingar som skär sig med de rådande.

11. Hans Lorentz, *Talet om det mångkulturella i skolan och samhället*, diss., Lund 2007.

12. Jfr Landzelius.

13. Maria Småberg diskuterar i sin avhandling den intressanta frågan om vänskap i förhållande till utbildning och nationalistiska/koloniala diskurser. Maria Småberg, *Ambivalent Friendship. Anglican Conflict Handling and Education for Peace in Jerusalem 1920–1948*, diss., Lund 2005.

Identitet och folkstyre, klass eller etnicitet?

I Kalypso Nicolaïdis manifest för de europeiska folkens styre, *European Demoi-cracy*, framhäver hon att en gemensam »europeisk« identitet knappast existerar och inte heller behövs för att samarbeta kring olika projekt. Det viktiga är inte vilka vi är, utan vad vi vill göra tillsammans. Demokrati förstått som majoritetsstyre kopplas ofta till idén att statens institutioner representerar ett »folk«. Nicolaïdis understryker tvärtom vikten av att erkänna pluraliteten: inte folkets utan de olika folkens styre. Vi behöver inte vara likadana för att fungera empatiskt och konstruktivt i förhållande till varandra.¹⁴

Ytterst är det en fråga om vilket beteende som förväntas av medborgarna. Absolut lojalitet och »nationell enhet« krävs bara när staten förväntar sig absolut lydnad, som i krigssituationer då det krävs snabba beslut. Men varför är mångfalden av idéer och identiteter så hotande om vi lever i fredstid? Har vi inte tid att fundera över hur vi egentligen vill ha det, diskutera med varandra, komma överens om en del, samtidigt som vi är oense om en del annat? Måste vi verkligen vara identiska för att leva tillsammans i ett land?

I den danska kanondebatten har vikten av sammanhållning och att bygga gemensamma värderingar framhållits. Detta skall bland annat ske genom att alla skolbarn läser ett gemensamt pensum i skolorna. Man hänvisar till positiva erfarenheter från USA, trots skillnaderna i förhållandena där. Men om man tittar på en del av de verk som har utvalts, i exempelvis litteraturkanon, kan man misstänka att det mindre är en fråga om att hitta inspirerande texter som dagens ungdomar kan relatera till, än att representera äldre smak och normer. Här handlar det knappast om att hitta den gemensamma nämnaren, utan att nostalgiskt upprepa idéer från ett tidigare samhällsskede. Kontinuiteten som skapas genom att återanvända delar av ett äldre skolpensum kan tänkas ge en känsla av trygghet i en hotfull värld.

Men hur såg då Danmark egentligen ut på den »gamla goda tiden«? Under en epok då skandinaviska samhällen kanske var mer homogena, etniskt eller religiöst sett, var motsättningarna mellan stad och landsbygd, män och kvinnor och mellan olika klasser desto mer påtagliga. De värderingar som förmedlades i skolsystemet skulle fungera som ett sammanhållande kitt, basen för en nationell enighet, för att undvika en våldsam explosion, som på så många andra håll i världen.¹⁵ Paradoxen är att sådant som förr kunde upplevas som relativt oproblemiskt, för att klassfrågor undveks, idag

---

14. Nicolaïdis.

15. Lorentz.

snarare bidrar till att skapa djupare klyftor: mellan danskar och nydanskar, mellan »traditionalister« och »framstegsvänliga«.

Kontinuitet och revolution i det moderna Turkiets grundande

Historien är knappast enkelspårig och samhällen kan se ut på en mängd olika vis. Medan det förflutna upplevs som en tid av relativ etnisk homogenitet i Skandinavien, är den »gamla goda tiden« i Mellanöstern för många förknippad med den ottomanska epokens mångkultur och religionstolerans, före de moderna nationalismernas folkmord, krig och etniska rensningar. Glömda är nu de tunga skatterna, byråkratin, korruptionen, den plågsamt långa militärtjänstgöringen.¹⁶ Det man minns från den ottomanska tiden är milletsystemets granssämja och pluralism då de olika religiösa och etniska grupperna själva fick styra sina inre angelägenheter. Modern demokrati förstådd som majoritetsstyre har i flera fall tenderat att skapa demografiska maktstrategier, där ohämmad befolkningstillväxt av de »egna«, och fördrivning eller fysisk-kulturell utplåning av de politisk-etnisk-religiösa Andra blir den logiska konsekvensen av det politiska spelets regler. Djupa motsättningar mellan flera partier kan utvecklas till inbördeskrig. Medan majoritetsstyre i Europa anses synonymt med fred och mänskliga rättigheter, är sambanden i Mellanöstern inte alltid lika klara. Om både folket och folken skall få komma till tals, kan man därför i en mångkulturell kontext inte bortse från artikulationerna mellan majoriteter och minoriteter.

Som ett exempel på nationalismernas utveckling i Mellanöstern har jag valt Turkiet. Även om liknande utvecklingar har ägt rum i grannländerna, var reformerna i Turkiet särskilt radikala och de paradoxala situationer som uppstod blev därför också tydligare.

Efter flera års inbördeskrig grundades den turkiska republiken 1923, ledd av Mustafa Kemal Atatürk. Hans målsättning var att skapa en modern sekulär nationalstat enligt europeisk modell, en revolutionär ideologi som kom att kallas kemalism (*ataturkcülük*). Tillvägagångssättet präglades av radikala förändringar (*inkilapçılık*). En ny kalender och ett nytt måttsystem infördes. År 1925 genomdrev Atatürk en sekulär klädkod med obligatorisk västerländsk klädsel.¹⁷ Hagia Sofia förvandlades till ett museum. Kvinnor fick rösträtt. Ett nytt nationalspråk skapades 1928, skrivet med latinsk skrift, och blev

16. Talib Younis, S. A. M. & McLean M. A., » Administrative Development and Reform in Turkey: A Historical Overview (Part I)«, *The International Journal of Public Sector Management*. 5:1, 1992, s. 15–23.

17. Houchang Chehabi, »Dress Codes for Men in Turkey and Iran«, *Men of Order. Authoritarian Modernization under Atatürk and Reza Shah*, red. Touraj Atabaki & Erik Zürcher, London 2004, s. 209–237.

samtidigt det enda tillåtna. Genom det nya språket och den nya skriften, skars alla band med kulturarvet av. Det som tidigare hade betraktats som »kunskap«, ansågs nu som »okunnighet«. Den äldre generationen var inte längre förmedlare av värdefull erfarenhet, utan förvandlades plötsligt till analfabeter och bakåtsträvare. Kunskap skulle härnäst ligga i framtiden och i de nya statliga skolorna som undervisade om moderna kemalistiska ideal – inte i det förflutna.

Det skulle skapas en ny människa: en turkisk människa. Varje dag ropar fortfarande skolbarnen: Lycklig är den som kan kalla sig turk! (*Ne mutlu Türküm diyene!*) Alla skulle bära turkiska namn. Det blev till och med enligt artikel 301 i brottsbalken förbjudet att förolämpa »turkiskheten« på något vis. Rättegången mot Ibrahim Kaboglu och Baskin Oran är ett talande exempel på hur infekterat temat identiteter/subidentiteter fortfarande är i Turkiet. Att dessa akademiker i en (opublicerad) rapport föreslagit införandet av en överordnad identitet baserad på turkiskt medborgarskap i stället för »turkiskhet« räckte för att stämplas som farliga, och dömas för »uppmaning till hat och fientlighet«.¹⁸

Existensen av alla etniska eller språkliga minoriteter förnekades i den nya republiken. Enligt bosättningslagen från 1934 skulle minoriteter flyttas till orter där de lättare kunde assimilera turkisk kultur. De vågor av turkisk nationalism som mynnade ut i Atatürks nya nationalstat, hade redan börjat under den sista fasen av det ottomanska riket. Man uppskattar att fler än 1,5 miljoner armenier mördades 1915–1923.¹⁹ Kriget 1919–22 slutade 1923 med befolkningsutbytet mellan det nya Turkiet och det nya Grekland.²⁰ Vid den syriska gränsen lever en nedtystad arabisk minoritet efter annekteringen av Hatay/Alexandretta 1939. Medan judar i långa perioder bemöttes som en uppskattad befolkningsgrupp av skickliga yrkesmän under ottomanerna, ledde den nya turkifieringen till ett ogästvänligare klimat.²¹ Kristna assyrier i sydöst utsätts för långsam systematisk förföljelse och diskriminering. »Djävulsdyrkarna« yezidier, bektasi och aleviter är lovligt byte för allsköns extremister, medan staten blundar för alla övergrepp. Det finns lazer, bulgarer, turkmener, tatarer, azerier, albaner, cirkasser, georgier och romer – alla lika osynliga i den officiella statistiken. Men mest känd i Europa är

---

18. www.bianet.org/english/kategori/english/101785/academics-acquittal-overruled.

19. Robert Bevan, »Cultural Cleansing: Who Remembers the Armenians«, *The Destruction of Memory. Architecture at War*, London 2006, s. 25–60.

20. Bruce Clarke, *Twice a Stranger. How Mass Expulsion Forged Modern Greece and Turkey*, London 2006; Speros Vryonis, *The Mechanism of Catastrophe. The Turkish Pogrom of September 6–7, 1955, and the Destruction of the Greek Community of Istanbul*, New York 2005.

21. Benjamin Braude & Bernard Lewis, *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society*, New York & London 1982.

idag kurdernas situation. Under decennier förnekades till och med deras existens – en etnisk-språklig »minoritet«, som förmodligen uppgår till mer än en fjärdedel av Anatoliens befolkning. Strävan efter nationell enighet har här i praktiken skapat ett nytt inbördeskrig.

Den starka rädslan för separatism, det som i Turkiet kallas »Sèvres-syndromet«, har alltså sedan republikens grundande lett till en rad exkluderande företeelser som verkar gå tvärt emot Atatürks uttalade ambitioner om framsteg, jämställdhet och upplysning. Den underliggande drivkraften tycks ha varit rädsla för omgivningen, mer än öppenhet för förändring. Jutta Weldes har sammanfattat den onda cirkel som då kan uppstå: nationalismen skapar konflikter, som leder till rädsor, som i sin tur förstärker den misstro mellan grupper som ger näring åt processer av exkluderande identitetskonstruktion. Identitet och otrygghet kan produceras i en ömsesidigt konstituerande process.²²

Diskussion

En av de viktigare lärdomarna vi kan dra från utvecklingen i Turkiet är att kulturarv inte behöver vara synonymt med exkluderande nationalism, utan att den exkluderande nationalismen tvärtom måste censurera kulturarvet för att etablera en ny *status quo*. Kulturarv ger tillgång till historien och historiens mångfacetterade perspektiv. De värderingar som förmedlas från det förgångna behöver inte vara föredömliga, men de gör samtiden mer begriplig. Det Edward Said kallar *narratives* öppnar därför vägen för ifrågasättande och kritiskt tänkande.²³ »Genom att urskilja och främmandegöra det förflutna från nuets generaliserande ihågkomster, bidrar genealogin till att icke-hegemoniska strukturer i samtiden upptäcks.«²⁴ Genom att skilja sig från det aktuella, gör dessa avvikande perspektiv samtidigt andra framtider möjliga. Det är därför viktigare än någonsin att värna om kulturarvet, inte i traditionalismens namn, utan för pluralism och en levande demokrati.

Den ideologiska och kulturella helomvändning som Atatürk genomförde i Turkiet illustreras slående i den språkliga revolutionen. Det gamla ottomanska skriftspråket *lisânî-osmânî* var ett kreolspråk, som blandade element från turkiska, persiska och arabiska. Den »rena« nyturkiskan sökte däremot sina rötter i en mytisk altaism – idén

---

22. Jutta Weldes, *Cultures of Insecurity. States, Communities, and the Production of Danger*, Minneapolis 1999.

23. Edward W. Said, *Orientalism*, London 1978.

24. Lorentz, s. 27.

om ett turkiskt urfolk, motsvarigheten till tyskarnas »arier«. ²⁵ Samtidigt som den nya generationen »turkar« genom det nya skriftspråket hindrades från att läsa alla äldre skrifter, försvann kommunikationsmöjligheterna med de omgivande kulturerna och skriftraditionerna. ²⁶ Som enda språk i regionen skrevs nu turkiska med latinsk skrift.

Men de tydliga nationella gränser som därmed skapades för det moderna Turkiet, kunde knappast upprätthållas på andra plan. Rebetika-musik blandar fortfarande tonarter och stilar över de nya gränserna, och varvar grekiska sångtexter med turkiska ord eller ladino. Filmen *Politiki Kouzina (A Taste of Spice)*, 2003, regissör Tassos Boulmetis), som skildrar deportationen av 30 000 »greker« från Istanbul 1964, visar något av regionens komplexa identitetsfrågor. De fördrivnas främlingskap i »hemlandet« Grekland skildras humoristiskt och ömsint. Och kanske är det just denna enorma skiftande, okontrollerbara rikedom av helt unika smaker, dofter, toner, melodier och känslor, som bäst visar varför vi behöver vårt kulturarv? Visst är maten symbol, men den är framförallt livslust, livsglädje – livet självt. Kulturen och även kulturarvet har i det långa tidsperspektivet inte främst betydelse genom det den står för, utan genom det den är.

Summary

Participating in Change – Cultural Heritage and Democracy

The Danish Cultural Canon of 2006 has been the object of heated debate. It has been criticized for maintaining patriarchal values, excluding minorities, and shaping an exclusive traditionalist notion of Danishness. Clearly, minority sub-cultures cannot be ignored without endangering democracy. But culture is more than a system of signs, with cultural identities that are automatically constituted in opposition to the Other. The author argues that issues of cultural heritage cannot be reduced to the simple dichotomy “traditionalist” versus “open to change”. In fact, both positions share a linear deterministic view of history moving backwards or forwards along a predetermined track, a view that tends to exclude citizens’ participation in processes of change. Continuity and access to heritage are essential for citizens’ empowerment. The democratic discussion of values needs to be based on pluralism and a wide spectrum of available historical models. Examples from Turkey illustrate some of the problems that may occur when all links to the past are severed in the name of progress.

---

25. Geoffrey Lewis, *The Turkish Language Reform. A Catastrophic Success*, Oxford 2002.

26. Talib, Ibrahim & McLean.

Referenser

- Antonovsky, Aaron, *Health, Stress and Coping*, Jossey-Bass, San Francisco 1979
- Archer, Margaret, *Being Human. The Problem of Agency*, Cambridge University Press, Cambridge 2000
- Bevan, Robert, »Cultural Cleansing. Who Remembers the Armenians«, *The Destruction of Memory. Architecture at War*, Reaction Books, London 2006, s. 25–60
- Braude, Benjamin & Lewis, Bernard, *Christians and Jews in the Ottoman Empire. The Functioning of a Plural Society*, Holmes & Meier Publishers 1982
- Chehabi, Houchang, »Dress Codes for Men in Turkey and Iran«, *Men of Order. Authoritarian Modernization under Atatürk and Reza Shah*, red. Touraj Atabaki & Erik Zürcher, I. B. Tauris, London 2004, s. 209–237
- Clarke, Bruce, *Twice a Stranger. How Mass Expulsion Forged Modern Greece and Turkey*, Granta, London 2006
- Eriksen, Thomas Hylland, *Tyranny of the Moment. Fast and Slow Time in the Information Age*, Pluto Press, London 2001
- Landzelius, Michael, »Commemorative dis(re)membering: erasing heritage, spatializing disinheritance«, *Environmental Planning D. Society and Space*, vol. 21, 2003, s. 193–221
- Lewis, Geoffrey, *The Turkish Language Reform. A Catastrophic Success*, Oxford University Press, Oxford 2002
- Lorentz, Hans, *Talet om det mångkulturella i skolan och samhället*, diss., Lunds universitet, Lund 2007
- Nicolaidis, Kalypso A., »The New Constitution as European Demoi-cracy?«, *Federal Trust Constitutional Online Working Paper No. 38*, 2003
- Rämgård, Margareta, *The Power of Place. Existential crises and place security in the context of pregnancy*, diss., Lunds universitet, Lund 2006
- Said, Edward W., *Orientalism*, Routledge & Kegan Paul, London 1978
- Saussure, Ferdinand de, *Cours de linguistique general*, Payot, Paris 1955 [1916]
- Småberg, Maria, *Ambivalent Friendship. Anglican Conflict Handling and Education for Peace in Jerusalem 1920–1948*, diss., Lunds universitet, Lund 2005
- Talib Younis, Ibrahim, S. A. M. & McLean M. A., »Administrative Development and Reform in Turkey: A Historical Overview (Part I)«, *The International Journal of Public Sector Management*. 5:1, 1992, s. 15–23
- Tesfahuney, Mekonnen & Grip, Lena, »Integrationism – Viljan till Detsamma: Integration(s) politikens paradoxer«, *Nordisk samhällsgeografisk tidskrift* 43, 2007, s. 67–98
- Vryonis, Speros, *The Mechanism of Catastrophe. The Turkish Pogrom of September 6–7, 1955, and*

the Destruction of the Greek Community of Istanbul, Greekworks, New York 2005

Weldes, Jutta, *Cultures of Insecurity. States, Communities, and the Production of Danger*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1999

Åberg, Johan, *Det föreställda ghyttot. Ultraortodox gränsdragning och identitetskonstruktion i The Jewish Observer 1983–2002*, diss., Lunds universitet, Lund 2003

Internet

www.bianet.org/english/kategori/english/101785/academics-acquittal-overruled